

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

Нестеренко Галина Олегівна

УДК: [316.356.4+323.1](477)

**САМОВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ:
ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі етнополітики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Степико Михайло Тимофійович,
Національний інститут стратегічних досліджень, вчений секретар

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Карась Анатолій Феодосійович,
Львівський національний університет
імені І. Франка, завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Воронкова Валентина Григорівна,
Запорізька державна інженерна академія,
декан факультету менеджменту і фінансів,
завідувач кафедри менеджменту організацій;

доктор політичних наук, доцент
Котигоренко Віктор Олексійович,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса
НАН України, головний науковий співробітник відділу
національних меншин.

Захист відбудеться 27.02. 2009 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 24.01. 2009року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження становлення української політичної нації, в загальному сенсі, обумовлена потребою пошуку шляхів консолідації й демократизації поліетнічного суспільства, оптимізації державного управління і необхідністю гідного входження України до процесів світової самоорганізації. Звернення ж до самовідтворення української політичної нації пов'язане з тим, що вітчизняна реальність демонструє приклади політичної самоорганізації, масштаб яких не відповідає молодості української держави. Процес становлення української політичної нації було започатковано лише 1991 року з проголошенням державного суверенітету і обранням демократичного вектора розвитку – і процеси демократизації, які розгортаються швидше порівняно з рештою пострадянського простору, не можуть бути наслідком такої короткотривалої трансформації. Ця невідповідність між тривалістю становлення української політичної нації і результатами актуалізує дослідження внутрішніх, прихованих чинників націєгенези, які забезпечували збереження в латентному стані сутнісних рис української політичної нації та їх повторюваність у різні історичні періоди.

У свою чергу, багатовимірність самого феномена політичної нації обумовлює необхідність звернення до дослідження його як соціальної системи, що є своєчасним і у зв'язку з ускладненням процесів національного буття.

Отже, вибір теми даної роботи обумовлюється потребою заповнити прогалину в полі націології, яка стосується системного характеру української політичної нації та внутрішніх чинників її розвитку. Пошук спільних для різних історичних етапів принципів і механізмів самовідтворення української політичної нації є актуальним і з прикладних позицій – у зв'язку з потребою розробки рекомендацій щодо відповідних управлінських впливів.

Обґрунтована актуальність вступає в суперечність із незадовільним ступенем розробки цієї теми: на тлі значної кількості робіт із різних аспектів проблематики української політичної нації механізми і принципи її самовідтворення чітко не визначені.

Серед найбільш опрацьованих аспектів проблематики української політичної нації – такі:

– загальні питання етнонаціонального розвитку (яким присвітили свою увагу В.Бабкін, О.Беренштейн, І.Варзар, В.Горбатенко, В.Євтух, Н.Зіневич, В.Зінич, О.Картунов, В.Котигоренко, І.Курас, М.Михальченко, Л.Нагорна, С.Римаренко, Ю.Римаренко, С.Суглобін, Ю.Шаповал, Л.Шкляр та ін.);

– сутність й зміст української політичної нації (М.Вівчарик, О.Ляшенко, О.Майборода, М.Степико, О.Хорошилов, С.Цикурєнко);

– погляди попередників, особливо західноєвропейських учених, на феномен політичної нації (М.Бобрович, Г.Касьянов, А.Козінг, В.Лісовий, О.Міллер, Е.Поздняков, О.Проценко);

– етнічні чинники розвитку української політичної нації (А.Бичко, І.Бичко, Р.Додонов, С.Здіорук, В.Крисаченко, О.Мостяєв, Б.Попов, В.Школьник);

– сутність й специфіка української національної ідеї (Є.Бистрицький, В.Заблоцький, О.Забужко, О.Киричук, М.Култаєва, В.Медведчук, С.Телешун, А.Черненко, З.Швед), національної культури (М.Попович, В.Скуратівський, А.Шевченко), національної свідомості (І.Кресіна, В.Пустотін, В.Ткаченко);

– національна й етнічна ідентичність (розвідки українських учених: І.Вільчинська, І.Дзюба, А.Колодій, С.Куцепал, М.Обушний, М.Розумний, Т.Рудницька, Ю.Саєнко, М.Шульга; закордонних науковців, зокрема, з української діаспори: А.Мотиль, Т.Кузьо, Н.Попсон, І.Прізел; представників російських наукових кіл, О.Волкогонова, Г.Солдатова, І.Татаренко);

– різні аспекти громадянського суспільства, в якому розгортаються найбільш яскраві процеси самоорганізації (праці В.Андрущенка, В.Баркова, Ю.Баумана, А.Білоуса, В.Воронкової, В.Гаєця, А.Карася, Б.Кухти, М.Мокляка, Р.Павленка, І.Паська, Я.Паська, В.Полохала, Т.Розової, Р.Рябова, С.Фареника, І.Хмелька, В.Шамрай, В.Шинкарука та ін.);

– аналітичні розвідки з історії України, зокрема, таких науковців, як В.Батюк, Б.Вол, Я.Грицак, Я.Малик, О.Михайлюк, Н.Полонська-Василенко, Й.Рисіч, В.Смолій, В.Степанков, О.Субтельний, В.Чуприна, та роботи з питань історичної пам'яті й історичної свідомості (В.Вашкевич, В.Жадько).

Окремою ланкою стоять розвідки, присвячені історичному розвою української етнонаціональної спільноти через призму пошуку механізмів як класичного, так і вітчизняного націєтворення (зокрема, праці В.Крисаченка, М.Степика). Адже стан невизначеності, в якому перебуває Україна, для пошуку можливих векторів розвитку потребує не тільки методу “спроб і помилок”, а й використання прикладів, які б допомогли цих помилок уникнути. Зокрема, поширена тенденція до експлікації прикладів західних держав-націй. Але ми маємо можливість використовувати в ролі прикладів власний досвід державотворення, розбудови демократії, формування громадянського суспільства. На відміну від досвіду інших країн, цей досвід може не відповідати вимогам постіндустріальної епохи, але він містить природні для українства тенденції. Тому логічні застереження від копіювання досвіду зрілих націй без належного врахування власних можливостей наголошують на необхідності напрацювання філософського підґрунтя з урахуванням українського досвіду.

Водночас повторюваність визначальних для української політичної нації рис аналізується в наявних розвідках недостатньо, її механізми досі не виписані (в основному, їм присвячені поодинокі думки, як виняток можна назвати лише спеціальне історико-філософське дослідження А.Астаф'єва “Феномен континуїтності нації в українському історико-філософському вимірі”).

Нез'ясованість світоглядно-методологічних засад самовідтворення української політичної нації в її історичному бутті вступає в суперечність із нагальною потребою використання позитивного досвіду в сучасності за допомогою ініціації природних для українства напрямів самоорганізації. Ця суперечність складає зміст *наукової проблеми*, на розв'язання якої спрямована дана робота.

Обґрунтована актуальність дослідження може зустрітись із запереченням, що в сучасних умовах недоцільно вивчати національне буття у зв'язку з переходом до наднаціональних форм. Комплексно ця загроза сформульована в концепції космополітичного реалізму У.Бека, в центрі якої – ідея про те, що на сучасному етапі відбувається руйнація легітимного домінування національних держав зі становленням космополітичного світу. Однак це не означає, що національний погляд вже не потрібен – що визнає і У.Бек у роботі “Влада та її опоненти в епоху глобалізму. Нова політична економія”, говорячи, що *“національно-державна політика без космополітичного погляду сліпа; космополітичний погляд без національно-державної політики порожній”*.

Складність феномена політичної нації, відсутність загально визнаного переліку її сутнісних рис, а також потреба осмислення в цьому дослідженні як її статичного, так і динамічного вимірів вимагає застосування системного підходу. Тому в складі теоретико-методологічного підґрунтя даної роботи – і праці розробників системного підходу: А.Аверьянова, В.Афанасьєва, Л.Берталанфі, І.Блауберга, І.Верещагіна, Л.Голованова, В.Ірікова, В.Коренева, Г.Поспелова, А.Савченка, В.Садовського, С.Саркісяна, М.Чумаченка, Е.Юдіна.

Методологічно робота також спирається на теорії організації А.Богданова, М.Сетрова; роботи Е.Бауера, В.Вершини, Н.Мещерякової, В.Прохоренка, В.Черниша, в яких підкреслюється нерозривність структурних і динамічних аспектів життєдіяльності, значення взаємозв'язку стійкості і нерівноважності. Адже в процесах самовідтворення нації перетинаються як процеси, що забезпечують спадкове збереження її сутнісних рис, так і ті, завдяки яким її структура оновлюється відповідно до нових історичних умов. Корисно звернутись і до робіт, в яких обґрунтовується циклічний характер процесів саморегуляції і самозміни – наприклад, до робіт М.Абрамова, П.Анохіна, Е.Варели, Н.Вінера, Г.Матурани, Л.Петрушенка, Г.Югая.

Специфіка проблемної ситуації дослідження вимагає звернення до синергетичної методології, що збагачує потенціал системного підходу. Тому необхідно враховувати розробки В.Аршинова, В.Беха, В.Бранського, В.Буданова, Л.Горбунової, І.Добронравової, Р.Зобова, В.Келасьєва, О.Князевої, С.Курдюмова, В.Лутая, Г.Малинецького, М.Ожевана, І.Предборської, Г.Рузавіна, В.Цикіна – не говорячи про праці Г.Хакена, І.Пригожина, І.Стенгерс та інших західних синергетиків. Особливо корисними стануть роботи О.Астафєвої, Л.Бевзенко, В.Василькової – через їх акцент на ірраціональній, архетипній складовій соціальної самоорганізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дане дослідження виконувалось у рамках проектів Національного інституту стратегічних досліджень “Гуманітарний розвиток України: стан та перспективи” (номер держреєстрації 0104U002640), “Гуманітарні пріоритети суспільно-політичного розвитку України” (номер держреєстрації 0105U001184), “Гуманітарна політика держави на сучасному етапі” (номер держреєстрації 0106U2640) та проекту “Щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України” (номер держреєстрації 0106U002638). Викладена в дисертації концепція є складовою науково-дослідної теми “Громадські організації як чинник демократизації суспільства” (номер держреєстрації 0108U000361), що виконується в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на замовлення Міністерства освіти і науки України.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного інституту стратегічних досліджень 26 січня 2005 р. (протокол № 1).

Метою роботи є концептуальне виявлення глибинних засад самовідтворення сутності української політичної нації, актуалізація яких забезпечувала її становлення в різні історичні епохи і використання знань про які може оптимізувати процеси українського націєтворення на сучасному етапі.

З поставленої мети логічно випливає низка дослідницьких **завдань**:

- проаналізувавши існуючі підходи до проблематики націєгенези, оцінити правомірність аналізу політичної нації як соціальної системи і застосування для цього синергетичної методології;
- опрацювати вплив націєтворення на зміцнення безпеки держави і зворотній зв'язок між ними;
- ідентифікувати взаємозалежність самоорганізаційних та організаційних засад розвитку соціуму та переосмислити їх співвідношення;
- з'ясувати механізми, етапи і напрями самоорганізації нації як соціальної системи та дослідити громадянське суспільство як сферу соціальної самоорганізації;
- поглибити знання про залежність етапів розвитку суспільства від рівня соціальної ентропії і виявити негентропійні механізми самовідтворення української політичної нації;
- проаналізувати вплив держави на ентропійні характеристики суспільства, виділивши актуальні напрями сучасного державного управління;
- визначити фактори соціальної ентропії і параметри порядку української політичної нації;
- сформулювати принципи самовідтворення української політичної нації на основі оптимізації співвідношення самоорганізаційних та ентропійних механізмів.

Об'єктом дослідження є українська політична нація в сукупності її онтологічних характеристик та як теоретична модель і суспільний орієнтир становлення демократії.

Предмет дослідження – закономірності процесів самовідтворення української політичної нації, які, як ціле, постають єдністю самозбереження та самооновлення в ході історичного розвитку, а як частина – специфічною складовою процесів самоорганізації національної спільноти.

Згідно *основної гіпотези* даного дослідження, повторюваність і сила прояву сутнісних рис політичної нації в різні періоди української історії є достатніми для засвідчення континуїтивного характеру української політичної нації, або властивої їй динамічної фрактальності.

Як *допоміжні гіпотези*, висуваються такі припущення:

1. І сучасна, і попередні спроби українського націєтворення спричинені внутрішніми джерелами, що дає можливість говорити безпосередньо про *самовідтворення* української політичної нації.

2. Самовідтворення української політичної нації постає специфічною складовою більш широкого процесу її самоорганізації.

3. Політичну націю правомірно і перспективно розглядати як соціальну систему, буття якої підкоряється загальним закономірностям самоорганізації.

4. Взаємозв'язок між самоорганізаційними та організаційними механізмами функціонування, розвитку і самовідтворення політичної нації як складної нелінійної системи настільки тісний, що це традиційне розведення потребує переосмислення.

5. Ентропія є не просто визначальною динамічною характеристикою процесів самоорганізації, а *детермінантою* самовідтворення соціальних систем і політичної нації зокрема.

6. У зв'язку з останнім більш конструктивним і більш адекватним їх сутності є поділ механізмів самовідтворення на самоорганізаційні та ентропійні, значення яких коливається на різних етапах самоорганізації національної системи. Завдяки сполученню дії цих механізмів в процесах самовідтворення виконується функція забезпечення спадковості системи (в ході самозбереження) та її мінливості (самооновлення).

Відповідно до висунутих для опрацювання гіпотез, об'єкта і предмета дисертаційної роботи було обрано **методи дослідження**.

Провідною в роботі виступає синергетична методологія в її експлікації до соціального буття, яка, з одного боку, посилює пошуковий і пояснювальний потенціал системного підходу, а з іншого – збагачує зміст принципів діалектики. Основними методологічними принципами дослідження виступають принципи об'єктивності та історизму, наукового сходження від абстрактного до конкретного, органічної єдності теорії та практики і основні принципи

синергетики (зокрема, принципи поліваріантності розвитку, нелінійності, підкорення, конструктивності хаосу, резонансного впливу та ін.) – на тлі конструктивного поєднання системного і синергетичного, діалектичного, історичного та логічного підходів.

Одним із основних став гіпотетико-дедуктивний метод, який за посередництвом опрацювання ієрархії гіпотез і взаємозв'язку між ними дав можливість отримати обґрунтовані умовиводи про принципи і механізми самовідтворення української політичної нації. Структурно-генетичний аналіз дозволив розглянути абстрактну модель політичної нації як соціальну систему, визначивши її структуру, елементний склад, функції її основних підсистем, а також розкривши її процесуальну природу. Ретроспективний аналіз забезпечив основне підґрунтя для з'ясування стану розробки обраної проблематики і для уточнення основних понять дослідження. При цьому аналіз різних концепції нації та націєгенези здійснювався із залученням методів їх класифікації і систематизації. Останні також широко використані при аналізі механізмів самовідтворення соціальних систем взагалі і політичної нації зокрема.

Оскільки обраний предмет дослідження має виражений процесуальний вимір, це зумовило постійне звернення до діахронічного методу, який зокрема дозволив виділити етапи й напрями самоорганізації нації як соціальної системи, конкретизувати залежність етапів розвитку суспільства від соціальної ентропії. Отримані в результаті дослідження принципи самовідтворення української політичної нації були сформульовані значною мірою за допомогою методів узагальнення і актуалізації. Також застосовані загальнонаукові методи абстрагування, аналогії, структуризації цілей.

За допомогою обраної методології в процесі виконання поставлених завдань були отримані результати, що складають зміст **наукової новизни даного дослідження** і в сукупності репрезентують цілісну концепцію самовідтворення української політичної нації. Центральною ідеєю цієї концепції є теза про наявність внутрішніх, притаманних самій етнонаціональній системі, чинників і механізмів, дія яких забезпечувала формування сутнісних рис української політичної нації на попередніх етапах її історичного розвитку – але які під впливом несприятливих умов перебували в латентному стані.

Ця концептуальна новизна конкретизується в наступних положеннях, що виносяться на захист.

Вперше:

– комплексно проаналізовано феномен самовідтворення української політичної нації і з'ясовано, що він являє собою, з одного боку, специфічну складову самоорганізації в її історичному зрізі (на відміну від саморегуляції та саморозвитку), а з іншого – діалектичну єдність самозбереження і самооновлення, чергування яких обумовлюється актуалізацією то довго-, то

короткотривалих параметрів порядку. Методологічну специфіку проведеного аналізу визначив синергетичний підхід;

– висвітлено системний характер феномена політичної нації, що – за наявності її визначальних сутнісних рис – забезпечує її цілісність, оптимальне співвідношення відкритості з оперативною замкненістю і тривале існування. Показано, що за елементним складом політична нація складається з політично свідомих і соціально активних особистостей, взаємодія яких утворює громадянське суспільство і державу як дві основні підсистеми політичної нації. Функціонально політична нація є формою й наслідком соціально-політичної консолідації населення певної території і суб'єкт міжнародного політичного, економічного, соціального, культурного життя;

– обґрунтовано недостатню адекватність традиційного поділу механізмів функціонування та розвитку соціальних систем на організаційні та самоорганізаційні через те, що перші є складовою других, а також через належність і тих, і інших внутрішньому середовищу системи. На тлі цього запропоновано авторську класифікацію механізмів самовідтворення соціальних систем (і – зокрема – української політичної нації) на самоорганізаційні (дія яких спрямована на розгортання процесів організації / самоорганізації системи) та ентропійні (об'єктом дії яких виступають параметри ентропії / негентропії). Показано, що найбільш дієвими на національному рівні самоорганізаційними механізмами є мова внутрішньоструктурних комунікацій, родинні традиції освіти чи самоосвіта, самоуправління громадських організацій, релігія, корпоративна культура, підприємництво; ентропійними – державна мова, державне управління, національна система освіти, державна ідеологія, церква, зовнішні й внутрішні інтереси держави, заходи з державного регулювання економіки тощо;

– сформульовано принципи самовідтворення української політичної нації, які ґрунтуються на визначальній для соціальних систем необхідності порядку, діалектичній єдності етнічної та національної форм буття, узгодженні самоорганізаційних та ентропійних механізмів і лежать в основі оптимізації сучасних процесів самовідтворення і подальшого саморозгортання української політичної нації.

Дістало подальшого розвитку:

– філософське тлумачення соціальної ентропії: обґрунтовано альтернативне вузькому трактуванню ентропії як ступеня неупорядкованості системи її широке розуміння – як *міри* впорядкованості та неупорядкованості системи (тобто їх співвідношення), що поглиблює зміст ентропійних механізмів соціальної самоорганізації і дозволяє розуміти ентропію як детермінанту самовідтворення систем;

– розуміння процесуального характеру політичної нації, яка проходить стадії зародження, становлення, розвитку, досягнення зрілості, стабілізації, старіння і переходу в нову якість (чим

можуть бути наднаціональні об'єднання). За допомогою поглиблення тлумачення функцій двох підсистем політичної нації: громадянського суспільства (як сфери самоорганізації) і держави (як джерела негентропійних впливів) продемонстровано диференційованість державних впливів на кожній з цих стадій;

– уявлення про континуїтивність української політичної нації як ініційоване внутрішніми джерелами чергування в її історичному бутті періодів явного і прихованого існування, в процесі якого виокремлюється повторюваність її сутнісних рис. Показано, що в різні періоди історичного розвитку української етнонаціональної спільноти актуалізовувались ті чи інші осередки політичної самоорганізації (віче, козацтво тощо), які були результатом дії глибинних чинників становлення української політичної нації.

Уточнено:

– дефініцію політичної нації як утвореної на основі етнічних груп соціальної системи, якісну специфіку якої як феномена визначають певний рівень національної самосвідомості та воля до політичної самоорганізації, що обумовлює формування держави з демократичним ладом правління і націленістю на спільне майбутнє;

– основні принципи синергетики, які класифіковано на принципи становлення (що включають принципи самовідтворення систем, конструктивності хаосу і динамічної ієрархічності), принципи буття (принципи самоорганізації і відкритості систем, ентропійного коридору, підкорення, резонансного впливу, нестійкості і кооперативних ефектів) і принципи розвитку (принципи постійних флуктуацій, біфуркації і поліваріантності розвитку систем, нелінійності, необоротності змін, дії атракторів і розвитку в режимі із загостренням);

– перелік факторів соціальної ентропії і параметрів порядку для української політичної нації.

У цілому, завдяки запропонованій концепції сучасна націософія не тільки збагачується новим підходом до розуміння закономірностей самовідтворення політичної нації, а й отримує розширені горизонти більш прикладних розвідок.

Практичне значення одержаних результатів.

Виявивши загальні закономірності функціонування механізмів самовідтворення української політичної нації, проведене дослідження відкриває шлях до детального опрацювання дії конкретних різновидів і прикладів цих механізмів із перспективною метою використання їх у стратегії і тактиці розбудови української нації і держави та ініціюючого впливу на самоорганізацію українського соціуму.

У більш широкому методологічному плані основні положення та висновки дисертації здатні поповнити наявні напрацювання, з одного боку, у галузі соціальної синергетики, з іншого – в галузі етнополітології. Висновки роботи можуть стати у пригоді філософам, політологам,

соціологам, культурологам, етнопсихологам, оскільки відкривають нові можливості осмислення закономірностей соціального і національного буття.

Також результати проведеного аналізу сутності і змісту феномена політичної нації та його системного характеру, механізмів, етапів і напрямів соціальної самоорганізації, історії українського державотворення та сучасних проблем розбудови громадянського суспільства тощо можуть знайти застосування в ході навчального процесу під час викладання відповідних тем із історії філософії, соціальної філософії, політології, соціології, соціальної синергетики, історії, культурології у вищих навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Усі висновки і рекомендації, сформульовані в результаті дослідження, отримані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, практичні висновки та рекомендації, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях відділу етнополітики Національного інституту стратегічних досліджень і кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова; були оприлюднені на ряді науково-теоретичних і науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародних синергетичних читаннях пам'яті Іллі Пригожина (м. Київ, 2003); Міжнародній конференції “Філософія природи і практична філософія” (м. Київ, 2004); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Культуротвоча парадигма українського націєтворення” (м. Івано-Франківськ, 2005); Міжнародній науково-теоретичній конференції “Особистість у системі соціальних зв'язків” (м. Харків, 2005); Міжнародній науковій конференції “Диагностика и прогнозирование социальных процессов” (м. Белгород, Росія, 2005); IV Міжнародному семінарі “Проблеми управління багатоетнічними спільнотами в умовах глобалізаційних та цивілізаційних викликів” (м. Алушта, 2005); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації” (м. Полтава, 2005); III Міжнародній конференції “Розвиток демократії та демократична освіта в Україні” (м. Львів, 2005); II Міжнародній науковій конференції “Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе” (м. Балашов, Росія, 2005); Міжнародній науковій конференції “Наука. Синергетика. Освіта” (м. Суми, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції “Поликультурное пространство образования” (м. Воронеж, Росія, 2005); II Міжнародних драгоманівських читаннях (м. Київ, 2006); Міжнародній науково-теоретичній конференції “Соціокультурна інтеграція в контексті викликів XXI століття” (м. Київ, 2007); Міжнародній науково-теоретичній конференції “Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності” (м. Житомир, 2007); Міжнародній науковій конференції “Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій” (м. Суми, 2008); V Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність” (м. Харків, 2008); Міжнародній науковій конференції “Теоретические

проблемы этнической и кросс-культурной психологии” (м. Смоленськ, Росія, 2008); круглому столі “Мультикультуралізм в освіті: проблеми, ризики, перспективи” (м. Київ, 2008).

Також, спираючись на створену концепцію, дисертант брала участь у підготовці розділу “Демократизація суспільства та забезпечення прав і свобод громадян” експертної доповіді Послання Президента України Верховній Раді України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році”.

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 40 публікаціях, в числі яких 1 монографія і 23 статті в наукових виданнях, що визнаються ВАК України як фахові з філософських наук.

Кандидатська дисертація “Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства” захищена в 2003 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура роботи обумовлена завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів (які поділені на підрозділи), висновків і списку використаних джерел на 35 сторінках (346 найменувань). Обсяг дисертації – 428 сторінок машинописного тексту, основна частина – 393 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У “**Вступі**” обґрунтовується актуальність теми, розкривається міра її розробленості і формулюється проблемна ситуація дослідження, визначаються мета, завдання, об’єкт, предмет дослідження та зв’язок роботи із науковими програмами, планами, темами, наводяться положення, що претендують на наукову новизну, демонструється теоретична і практична цінність отриманих результатів, описується структура і обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі “**Політична нація як соціальна система: методологія аналізу**” виконуються дослідницькі завдання зі створення історико-методологічного фундаменту концепції.

Так, *перший підрозділ “Соціально-філософський контекст концепту політичної нації”* презентує результати критичного аналізу існуючих поглядів на феномен політичної нації. Наявні концепції аналізуються в рамках двох класифікацій. За першою з них виділяються концепції модерністські (серед яких розрізняють інструменталістські й конструктивістські) і примордіалістські (соціобіологічний та еволюційно-історичний напрями). За другою класифікацією проаналізовані такі групи концепцій: психологічні, культурологічні, етнологічні, історико-економічні, етатистські, етносоціологічні. Автор доходить висновку, що кожен із напрямів відзначається певною системою аргументів на свою користь. Ці підходи відбивають різні

аспекти нації і можуть розглядатися як такі, що доповнюють один одного, разом створюючи комплексну повномасштабну картину.

У зв'язку з неможливістю однозначно розвести всі наявні теорії нації за окресленими групами пропонується застосування функціонального підходу: треба не намагатися віднести кожен концепцію до певної групи, а виділяти ті чи інші ознаки з різних груп як змістовний відтінок теорії.

За допомогою аналізу різних концепцій націєгенези виділено сутнісні риси феномена політичної нації, тобто індикатори націєтворення, які є тісно взаємопов'язаними і функціонують як єдине ціле, зумовлюючи одна одну: воля до політичної самоорганізації → національна самосвідомість → держава з демократичним ладом правління → націленість на спільне майбутнє.

У підрозділі 1.2. **“Націєтворення як фактор зміцнення безпеки держави”** вивчення феномена політичної нації переноситься в площину її процесуального існування. На основі аналізу концепцій “держава – нація” і “нація – держава” формується умовивід, що процеси націєтворення і державотворення настільки тісно переплетені, що немає сенсу визначати, що формується першим. Показано, що формування держави покращує умови для становлення й розвитку нації, з іншого ж боку, – подальші процеси націєтворення виступають фактором зміцнення безпеки держави. Первісно етнонаціональна спільнота створює державу для захисту своїх інтересів, але потім вмикається і зворотний зв'язок: процеси національної самоорганізації визначають і стабільність, і безпеку держави. Робиться акцент на політичній і гуманітарній складових безпеки держави. На тлі аналізу міжетнічної безпеки держави і етнічного підґрунтя націєтворення в підрозділі розкривається авторське співвідношення понять “етнос”, “нація”, “етнічна група”, “національна меншина”.

Обґрунтовується погляд, що першоосновою націєтворення і запорукою забезпечення безпеки держави є національна ідея, яка ґрунтується на національній мрії і реалізується через національні інтереси. Аналізується націєтворчий потенціал національної ідеї. Показано, що якщо національна ідея сформульована адекватно змісту національної мрії, вона є фактором зміцнення безпеки держави, якщо ні – фактором послаблення політичної організації нації.

Розкриття складності і динамічності природи політичної нації з необхідністю зумовило звернення до синергетичної методології, експлікація принципів якої до націологічної проблематики представлена в підрозділі 1.3. **“Синергетичний дискурс проблеми формування націй”**. У цьому контексті запропоновано поділ принципів синергетики на принципи становлення, принципи буття і принципи розвитку. До *принципів становлення* віднесено принципи самовідтворення систем, конструктивності хаосу і динамічної ієрархічності. До *принципів буття* – принципи самоорганізації і відкритості систем, принцип ентропійного коридору, принцип підкорення, принцип резонансного впливу, принципи нестійкості і кооперативних ефектів.

Принципами розвитку визначено: принцип постійних флуктуацій, принципи біфуркації і поліваріантності розвитку систем, принципи нелінійності, необоротності змін, дії атракторів і розвитку в режимі із загостренням.

Показано, що синергетична методологія вже визнана конструктивним засобом досліджень соціальних систем загалом, однак це не стосується націологічної проблематики. Проаналізовано окремі роботи і ідеї з питань націєгенези, що тією чи іншою мірою мають синергетичний зміст або автори яких торкаються системного характеру нації. Обґрунтовано правомірність застосування принципів синергетики до дослідження націєгенези, адже нація є складною, відкритою, нелінійною, нерівноважною, дисипативною системою. Підкреслено, що синергетика розкриває дію внутрішніх чинників і механізмів самоорганізації систем, а тому має більше за інші методологічні підходи шансів у пошуку механізмів і принципів самовідтворення.

Обґрунтувавши методологію дослідження і визначивши політичну націю як соціальну систему, специфічними рисами якої є певний рівень національної самосвідомості та воля до політичної самоорганізації, що обумовлює формування держави з демократичним ладом правління і націленість на спільне майбутнє, автор переходить до теоретичного аналізу процесів національної самоорганізації, якому присвячено другий розділ **“Принципи й механізми самоорганізації нації як соціальної системи”**.

Перший підрозділ “Самоорганізаційні та організаційні засади розвитку соціуму” починається з уточнення співвідношення процесів самоорганізації та організації. На основі аналізу спільних і протилежних функцій самоорганізації та організації і вивчення існуючих поглядів на сутність цих процесів конкретизується широке значення самоорганізації як процесу, в ході якого створюється, підтримується, відтворюється чи вдосконалюється структура системи її *власними* силами і який спрямований на збереження її цілісності. Відповідно організація постає процесом цілеспрямованого створення, підтримки, відтворення чи вдосконалення структури системи, який відповідає інтересам певних суб'єктів її *оточення* і спрямований на їх задоволення. Показані неузгодженості в розведенні цих понять у літературі, адже зокрема надані дефініції вступають у суперечність з іншою науковою традицією виділяти і самоорганізаційні, і організаційні механізми *всередині* самої системи. З іншого боку, у синергетичній традиції йдеться про включення організаційних процесів усередину самоорганізаційних.

Для більш виваженого осмислення співвідношення процесів самоорганізації та організації крізь цю призму аналізуються ідеї нелінійності, співвідношення відкритості й закритості системи, ідеї про спектр варіантів розвитку соціальної етнонаціональної системи і про її параметри порядку. Останні аналізуються в їх поділі на короткотривалі (дія яких обмежена одним поколінням) і довготривалі. Конкретизовано перелік довготривалих параметрів, до яких поруч із віруваннями, переконаннями, соціальними нормами віднесено колективне несвідоме і етнічну

ментальність як його складову, що має особливе значення для націєгенези. Короткотривалими параметрами порядку для національної спільноти є закони держави, ідеологія її керівництва, панівні на певному етапі наукові школи, авторитет тієї чи іншої церкви, домінуюча освітня парадигма тощо. Підкреслено, що серед іншого довготривалі та короткотривалі параметри порядку різняться за їх значенням у відносно стабільні і хаотичні періоди суспільного розвитку: під час кризи актуалізується значення довготривалих параметрів порядку, які допомагають визначити подальший шлях у ситуації невизначеності, а при потребі в стабілізації системи визначальну роль відіграють короткотривалі.

У результаті автор пристає до ідеї про включення організаційного начала всередину самоорганізаційного та обґрунтовує позицію, згідно якої самоорганізація є максимально широким процесом, у формі якого існує система і який є єдністю саморегуляції, саморозвитку і історичного самовідтворення.

Саме з таким розумінням автор переходить до детальнішого вивчення самоорганізації нації в *підрозділі 2.2. “Механізми, етапи, напрями самоорганізації нації як соціальної системи”*. Отримані умовиводи дозволяють обґрунтувати неоднозначність традиційного розведення самоорганізаційних і організаційних механізмів і показати, що протиставляти ці два види механізмів можна лише у вузькому розумінні, в широкому ж вони є одним цілим. Натомість запропонований поділ механізмів саморегуляції, саморозвитку і самовідтворення соціальних систем на самоорганізаційні та ентропійні. Якщо перші не мають жодної іншої цілі, крім вільного розгортання процесів створення, відтворення чи вдосконалення системи, то другі призначені для збільшення чи зменшення ступеня її впорядкованості. Наводяться аргументи на користь терміна “ентропійні механізми” (а не негентропійні) як більш широкого, який охоплює процеси і впорядкування, і дезорганізації.

Самоорганізаційними механізмами є самоуправління громадських організацій, мова внутрішньоструктурних комунікацій, релігія, корпоративна культура та ін., ентропійними – соціальне управління, державна мова, церква, національна система освіти, державна ідеологія тощо. Показаний тісний зв’язок між цими групами механізмів.

Розкрито ідею, що значення самоорганізаційних і ентропійних механізмів є різним на різних етапах життєдіяльності системи. Показано їх роль на етапах зародження (самовідтворення) – становлення – досягнення зрілості – деградації – кризи й переходу до якісно нового стану. Буття етнонаціональної системи представлено як чергування, з одного боку, етапів відносного порядку й стабільності та домінування хаосу й нестійкості системи; з іншого, – чергування фази посилення державного контролю і фази розширення громадянських свобод. В історичному плані формами етнонаціональної самоорганізації є рід, плем’я, народність, нація. Крім того, самовідтворення нації означає чергування прихованих (латентних) і явних етапів її існування. Окрему увагу приділено

чергуванню самоорганізаційних і ентропійних механізмів в процесі переходу етнічної форми буття в національну.

На основі сполучення різних механізмів самоорганізації національної спільноти і різних етапів цього процесу автором аналізується спектр можливих напрямів самоорганізації нації. Аргументовано, що залежно від критерію поділу можливі різноманітні класифікації цих напрямів, але по відношенню до процесів самовідтворення основними є дві: 1) залежно від напрямку формування нації – самоорганізаційний і ентропійний напрям; 2) залежно від джерела формування національної ідентичності: самоорганізація на основі спільного походження й на основі сумісного проживання.

Автор стоїть на позиції, що самоорганізація відбувається в усій національній системі, в тому числі і в її державно-управлінській підсистемі, але там вона жорстко обмежена специфічними функціями останньої. Максимальна ж свобода дії самоорганізаційних механізмів забезпечується в царині громадянського суспільства. Тому саме до останнього переходить дисертант у *третьому підрозділі другого розділу “Громадянське суспільство як сфера самоорганізації національної спільноти”*. Він присвячений аналізу громадянського суспільства як політичного, соціально-економічного і культурного феномена – як сфери соціальної самоорганізації, яка відбиває розгортання недержавних приватних відносин і взаємодії індивідуальних і колективних інтересів, що детермінується реалізацією свободи особистості і в умовах демократії чинить вирішальний вплив на формування соціальних цінностей. У ході цього аналізу конкретизуються функції і умови життєдіяльності громадянського суспільства, його тісний взаємозв'язок із державним управлінням, наводяться приклади демократично-громадянської самоорганізації та її впливу на державне управління в історії української спільноти. Показано, що самоорганізація громадянського суспільства здійснюється за посередництвом утворення, функціонування й розвитку атрактивних елементів, якими виступають різні соціальні угруповання.

Розкривається теза, що з позицій синергетики саме вплив громадянського суспільства на державу (шляхом породження параметрів порядку) є прямим, а виробництво державною владою законів, їх функціонування та контроль за виконанням можна вважати зворотнім зв'язком. Підкреслено, що значення самоорганізації громадянського суспільства особливо зростає в періоди трансформацій – саме в цьому стихійному процесі визначається вектор подальшого соціального розвитку.

Розвиток громадянського суспільства таким чином постає, з одного боку, наслідком, з іншого, – передумовою формування політичної нації. При цьому наголошується, що громадянське суспільство розвивається успішніше, якщо для цього є сприятливі негентропійні умови – які значною мірою створюються державною владою через прийняття необхідних законів, стимулювання демократичного стилю роботи державних структур, забезпечення умов для

соціального контролю за дотриманням демократичних норм. Тому далі автор логічно переходить до аналізу ентропійних механізмів і параметрів самовідтворення політичної нації.

Третій розділ **“Ентропія та негентропія як детермінанти самовідтворення соціальних систем”** відштовхується від закономірності, що самоорганізація будь-якої нелінійної системи відбувається за рахунок поетапної зміни рівня ентропії в її структурі. Цим зумовлений і зміст *першого підрозділу “Залежність етапів розвитку суспільства від рівня соціальної ентропії”*. У ньому опрацьовується робоча гіпотеза про те, що ентропія є не лише фактором саморозвитку в плані самооновлення соціальних систем (що значною мірою розкрито в літературі), а й детермінантою їх самовідтворення. Адже самовідтворення складних систем – це активний процес повторення старих рис на оновленій основі, що потребує поглинання потрібної ентропії ззовні і виплескування її надлишку в оточення.

Демонструючи відсутність єдності в тлумаченні поняття “ентропія” різними авторами (традиційно її розуміють як безпорядок у системі, але також і як міру зв’язаності ступенів свободи об’єкта, міру кількості випадковості в системі, міру дисипації енергії, міру відхилення систем від їх еталонного стану, міру однорідності елементів системи), дисертант робить висновок, що сутністю ентропії слід вважати не безпорядок, а *міру* безпорядку в системі. Це вносить принципово новий відтінок у традиційне тлумачення, адже якщо ентропія є мірою безпорядку системи, то вона водночас визначає як рівень її безпорядку, так і рівень її порядку. Тому в широкому розумінні ентропія – це характеристика, що визначає співвідношення рівня порядку й дезорганізованості системи. У вузькому ж розумінні окремо виділяють два показники – ентропію та негентропію. Це тлумачення отримує узгодження з розвідками, які є класичними для царини кібернетики, теорії інформації, теорії систем і т.п.

Наголошується на неправомірності ототожнення понять “ентропія” і “хаос”: ентропія – це співвідношення між порядком і хаосом, а хаос – стан системи, яка вийшла за межі ентропійного коридору. Уточнюється числове вираження ентропійного коридору як інтервалу значень, коли система продовжує нормально функціонувати – цим інтервалом є $0,2 - 0,382$. Спираючись на те, що відкриті системи здатні виводити зайву ентропію назовні, завдяки чому можуть тривалий час не виходити за межі ентропійного коридору, підкреслено: системи, що знаходяться в деякому постійному співвідношенні з оточенням, проходять у своєму розвитку низку якісно відмінних стадій, зберігаючи при цьому цілісність – тобто самовідтворюючись. Тому джерелом здатності до самовідтворення соціальних систем виступає їх здатність до дисипації, або навіть нездатність бути недисипативними. Принцип первісної необхідності порядку постає гарантом самовідтворення соціальних систем. Його реалізація на практиці безпосередньо пов’язана з коливаннями рівня соціальної ентропії.

Отримані умовиводи демонструються на прикладі історії української етнонаціональної спільноти з виділенням ентропійних і негентропійних етапів. Показано, що чергування періодів явного (активного) та прихованого (пасивного) існування нації обумовлюється коливаннями рівня ентропії. Підкреслено, що зростанням рівня системної ентропії можна пояснити і сам факт виникнення політичної нації на основі поліетнічної спільноти.

Оскільки в національно-державному житті частіше свідомо вмикаються впорядковуючі, ніж дезорганізуючі механізми, то першим присвячено окремий підрозділ – 3.2. **“Негентропійні механізми самовідтворення соціальних систем”**. У ньому автор детальніше аналізує феномен самовідтворення, показуючи, що його основною умовою на певному етапі розвитку системи є збереження властивостей її основних елементів і способів зв'язку між ними, що забезпечують її якісну визначеність. Тому феномен самовідтворення політичної нації подано як вираження логіки *динамічної фрактальності*. Підкреслено, що самовідтворення здійснюється в дуже обмежені періоди самоорганізації соціальної системи – коли вона перебуває в стані функціональної оперативної замкненості. При цьому якщо самоорганізаційні механізми є засобом забезпечення спектру вибору шляху подальшого розвитку системи, то ентропійні призначені для коригування рівня впорядкованості і забезпечують *впорядкування системи за вже “відомою їй” за попередніми історичними етапами схемою*. Тому в даному контексті є сенс зосередити дослідницьку увагу якраз на останніх і обмежити їх найменування до негентропійних.

Обґрунтовано ідею, що в явищі самовідтворення переплітаються властивості і спадковості, і мінливості, і воно постає фактично як “самооновлення на основі самозбереження” – тому забезпечується сполученням ентропійних і негентропійних механізмів. При цьому ентропійні механізми вмикаються самі в ході самоорганізації, а для дії негентропійних механізмів необхідна ініціатива з боку державної підсистеми.

Показано, що в історичному плані головне значення у самовідтворенні української політичної нації належить таким механізмам, як генна спадковість етносу, соціально-історична пам'ять нації та їх самоописання.

Виділяються три рівні дії механізмів самовідтворення етнонаціональної системи: 1) донаціональний – рівень ірраціональних механізмів самовідтворення; 2) національний – рівень законодавчих механізмів самовідтворення; 3) наднаціональний – якому відповідають інформаційні механізми самовідтворення. По відношенню до сучасного функціонування негентропійних механізмів самовідтворення української політичної нації автор показує, що негентропійні механізми більш-менш ефективно діють на перших двох рівнях, а динамічна складова самоорганізації – на всіх трьох. Домінуюче значення належить ірраціональним механізмам, функціонування законодавчих механізмів характеризується значними недоліками (слабкий контроль за дотриманням, подекуди застарілий зміст тощо), а механізми наднаціонального рівня в

Україні практично не діють, виявляючись хіба що у формі обережних впливів з боку світової спільноти.

Підкреслено, що феномен політичної нації сам по собі характеризується дуже сильною негентропійною дією по відношенню до етнічної маси, на основі якої формується нація – адже політизація етносів зі створенням власної держави має найсильніший впорядковувачий вплив. У зв'язку з тим, що тільки державно-управлінська підсистема має можливість значно впливати на ентропійні характеристики всього організму і оскільки її вплив є особливо актуальним на етапі становлення нації, цьому аспекту присвячено *підрозділ 3.3. “Вплив держави на ентропійні характеристики соціуму”*. У ньому поняття держави вживається у вузькому значенні – як центрального інституту політичної влади в країні.

У зв'язку з тим, що держава онтогенетично виникає для задоволення потреб спільноти, наголошується на необхідності зміни світоглядного тлумачення місця держави в суспільстві: замість традиційного розуміння її *над* суспільством необхідно ввести її *всереду* останнього – що наблизить систему до функціонування на основі власних тенденцій. І у філогенезі держави часто народжуються в кризових умовах з власних потреб самозбереження системи.

Конкретизовано роль держави в забезпеченні цілісності етнонаціональної системи. Підкреслено важливість перехідного етапу – саме в цей час закладаються основи цілісності системи. Виділено процеси, що забезпечують системну цілісність нації. Обґрунтовано тезу, що цілісність нації забезпечується діалектичною суперечністю між спільністю цілей і різноманітністю структури – чим забезпечується динамічність останньої.

Аналізується законотворчість як ключовий спосіб державного регулювання ентропійних характеристик суспільства і складова його короткотривалих параметрів порядку. Визначено, що найбільш ефективно закони діють тоді, коли їх творчість була побудована на вірній фіксації короткотривалих параметрів порядку при їх обов'язковому узгодженні з довготривалими параметрами порядку конкретної етнонаціональної спільноти.

Розширено погляд, що *державні впливи мають диференціюватися залежно від специфіки етапів* чергування порядку і хаосу. Розкрито диференціацію державного управління залежно від фазових переходів “зародження – становлення (або відтворення) – стабільний розвиток – зрілість – деградація – криза з наступним виходом до нового стану”.

У зв'язку зі зростанням її значення в умовах інформаційного суспільства окрему увагу приділено національній системі освіти як негентропійному механізму самовідтворення української політичної нації – тим більше, що навчитися мислити, діяти й управляти демократичним чином неможливо без відповідної цілеспрямованої роботи в освітній сфері.

У четвертому розділі “Співвідношення самоорганізаційних та ентропійних механізмів самовідтворення української політичної нації” автор намагається з'ясувати, яким чином на

українській дійсності накладаються закономірності функціонування проаналізованих у другому розділі самоорганізаційних механізмів і досліджених у розділі 3 механізмів ентропійних.

Для цього в *першому підрозділі “Фактори соціальної ентропії української політичної нації”* в процесі аналізу специфічних рис самоорганізації української етнонаціональної спільноти в її історії виділяються чинники, що впливали на рівень її ентропії. До таких факторів, які найбільш стало в історії прихованого і явного розвитку української політичної нації сприяли збільшенню рівня її ентропії і більшість із яких залишаються значущими і сьогодні, віднесено:

- тривале існування на межі Західної та Східної цивілізацій і пов’язану з цим двоїстість ментальності українського етносу;
- розмитість змісту національної ідеї і надмірну нерівноважність;
- сподівання на підтримку від суб’єктів зовнішнього оточення;
- релігійно-конфесійну, регіональну, етнічну різноманітність і пов’язані з нею прояви ксенофобії;
- слабкість державної організації і схильність до вільної самоорганізації;
- несприятливість геополітичних умов на тлі сприятливості природних;
- слабкість національної еліти чи недостатню поінформованість населення про її наміри;
- невідповідність управління самоорганізаційному вектору системи;
- і пов’язане з останнім домінування структури над функцією.

Конкретизовано риси і суперечності, що характеризують рівень ентропійності сучасного етапу становлення української політичної нації. Ускладнює ситуацію те, що на ентропійні фактори історичної дії накладаються й сучасні несформованість і зародковість рис самої політичної нації.

Доповнено і розвинуто принципи детермінації рівня ентропії політичної нації: 1) ентропія системи пропорційна ентропії кожного її елемента; 2) ентропія системи обернено пропорційна зв’язаності її елементів між собою; 3) високий рівень ентропії національного буття чи не найбільшою мірою зумовлений фрагментарністю національної самосвідомості.

Оскільки ентропійні фактори обумовлюють тільки один бік етнонаціональної самоорганізації, у *підрозділі 4.2. “Параметри порядку української політичної нації як фактори її самоорганізації”* автор звертається до пошуку параметрів порядку, які є і були значущими для української етнонаціональної спільноти на різних етапах її історичного розвитку, особливо в періоди творення елементів нації. При цьому під параметрами порядку розуміються змінні, що визначають рамки і специфіку процесів самоорганізації системи. Тому показовими параметрами порядку для політичної нації в статичному зрізі є: 1) кількість громадян, які ідентифікують себе з нацією; 2) досягнутий рівень консолідованості демократії; 3) рівень розвитку національної

самосвідомості, важливим показником якої виступає і соціальна активність; 4) ефективність державного управління і довіра населення до влади.

Спираючись на виділені в другому розділі довготривалі параметри порядку, які забезпечують самовідтворення етнонаціональної системи, і короткотривалі, що відповідають за її самооновлення на черговому історичному етапі, автор намагається визначити специфіку перших для української політичної нації. Підкреслено, що визначення цієї специфіки є актуальним ще й тому, що їх дія активізується на перехідних етапах суспільного буття і саме вони можуть стати основою для ефективних стратегій постбіфуркаційного національного розвитку.

Специфіку довготривалих параметрів порядку української політичної нації окреслено такими рисами:

- безперервність власних державотворчих ініціатив;
- низький рівень розвитку монархічної ідеї;
- превалювання особистих і регіональних інтересів над державними;
- потреба в сильному (найчастіше одноосібному) лідері;
- схильність до демократії;
- вирішальний вплив соціальних подій на національно-політичне життя;
- перманентне прагнення автономії;
- ідея соборності національної держави в етнічних межах України;
- сильний вплив символів на самоорганізацію національної спільноти;
- складовими ментальності українського етносу.

У підрозділі 4.3. *“Шляхи оптимізації самоорганізаційних та ентропійних механізмів самовідтворення української політичної нації”* опрацьовується ідея, що для цього потрібне конструктивне сполучення виділених у попередніх двох підрозділах факторів соціальної ентропії та параметрів порядку української нації.

Аналізуються можливі сценарії подальшого становлення української політичної нації на сучасному етапі і обґрунтовується позиція автора про пріоритетність сценарію співгромадянства на засадах культивування спільної політичної ідентичності навколо титульного етносу.

Окрему увагу приділено мові як фактору консолідації спільноти, розвитку загальнонаціональної політичної свідомості і як фактору самовідтворення української політичної нації. Підкреслено необхідність компромісного рішення проблеми розподілу сфер впливу ентропійних і самоорганізаційних механізмів у мовному питанні: управлінські структури повинні мовою внутрішнього використання мати ту, яка відповідає інтересам нації і потребам держави, але для інших структур, що мають власну самоорганізаційну традицію, треба лише створювати сприятливі умови для поступового переходу на офіційну державну мову. Розкрито тісний взаємозв'язок впливу мовного фактора і системи освіти на самоорганізацію національної

спільноти – врахування якого може прискорити перехід нації до відносно стійкого стану. Розкривається значення культури як сукупності механізмів самовідтворення етнонаціональної спільноти. Показано важливу роль посередництва внутрішньоорганізаційного управління в оптимізації ентропійних і самоорганізаційних механізмів самовідтворення української політичної нації.

Оскільки у сучасних умовах новим атрактором для розвитку національних систем стає глобалізація, то показано взаємозв'язок євроінтеграційного вектора України з триваючим становленням української політичної нації. Ці дві тенденції опрацьовуються як відносно суперечливі на основі тези, що самоорганізаційним чином наразі виокремлюється вектор становлення української політичної нації, а ентропійним – євроінтеграційний вектор. За допомогою принципу вкладених систем посилено ідею, що національний сепаратизм не перешкоджає загальному прагненню до інтеграції, а є його неминучою умовою, адже для успішної інтеграції в більшу систему необхідно спершу сформуватись як сильна автономна цілісність.

Формулюються принципи самовідтворення української політичної нації, що можуть бути напрямками оптимізації співвідношення її самоорганізаційних і ентропійних механізмів на сучасному етапі. Вони більш конкретизовано викладені у загальних висновках до дисертації.

ВИСНОВКИ

Дослідження розгорталось в рамках системного підходу за допомогою поєднання діалектичної та синергетичної методології і було спрямоване на виявлення глибинних засад самовідтворення сутності української політичної нації, актуалізація яких забезпечувала її становлення в різні історичні епохи.

Політична нація розглядалась як утворена на основі етнічних груп соціальна система, яку характеризують певний рівень національної самосвідомості (достатній для підтримки спільної мети) і воля до політичної самоорганізації, що обумовлює формування держави з демократичним ладом правління і націленістю на спільне майбутнє. Спільна мета і воля до сумісного політичного майбуття виступають основними системостворчими факторами політичної нації.

За елементним складом така спільнота складається з політично свідомих і соціально активних особистостей, взаємодія яких утворює громадянське суспільство і державу як дві основні підсистеми політичної нації. Суперечність між ними виступає одним із головних джерел її самоорганізації. Іншими джерелами цього є суперечності національного та етнічного, раціонального й ірраціонального, суперечність між спільністю цілей і різноманітністю структури.

Структура політичної нації багатовимірна: в ній накладаються кілька площин. Поділ на державу і громадянське суспільство – це поділ за функціональним критерієм. Історично і культурно політична нація складається з різних етнічних груп. Територіально – з регіонів. У вертикальному розшаруванні виділяється нижній шар матеріальної взаємодії, проміжний шар нормативної регуляції цієї взаємодії та верхній інформаційно-знаковий шар; послідовний рух від нижнього до верхнього і назад визначають пряму і зворотну послідовність перебігу самоорганізаційних процесів. При цьому різні аспекти внутрішньої різноманітності політичної нації забезпечують її цілісність, динамічну стійкість і потенції саморозвитку.

Функціонально політична нація є формою консолідації населення певної території і суб'єкт міжнародного життя. На виконання цієї основної функції працюють функції її підсистем. Держава виконує статусно-репрезентативну, фільтрувально-захисну, стратегічно-управлінську, саморегуляційну функції та функцію власного відтворення, а громадянське суспільство – функції внутрішньої різноманітності, соціального контролю і зворотного зв'язку.

Як процес, політична нація проходить стадії зародження, становлення, розвитку, досягнення зрілості, стабілізації, старіння і переходу в нову якість. Але це лише одна сторона існування політичної нації. Нація є не тільки *продукт* певних етапів розвитку, але й сам історичний *процес* націєтворення. Тому другий бік її процесуальності – її континуїтивність, повторне виникнення на основі одних етносів на різних етапах спільноти з визначальними для політичної нації рисами. Континуїтивність української політичної нації, яка отримує в історії достатньо прикладів, включає чергування періодів явного і прихованого існування і забезпечується завдяки процесам самовідтворення. І сучасне становлення української політичної нації постає історичним самовідтворенням її сутності в черговому явищі.

Сутністю самовідтворення нації є поєднання процесів самозбереження основних засад її існування із самооновленням цієї структури. Головною умовою забезпечення спадкової складової самовідтворення системи є збереження основних властивостей її елементів і способів взаємозв'язку між ними, що в сукупності забезпечує її якісну визначеність.

У роботі виділено дві основні групи механізмів самовідтворення української політичної нації. Це самоорганізаційні та ентропійні механізми. Перші визначені як механізми, дія яких спрямована на розгортання процесів організації/самоорганізації. Їх прикладами є мова внутрішньоструктурних комунікацій, родинні традиції освіти і самоосвіта, самоуправління громадських організацій, релігія, корпоративна культура, підприємництво тощо. Дія ентропійних механізмів спрямована на збільшення чи зменшення ступеня впорядкованості системи – такими є державна мова, державне управління, національна система освіти, державна ідеологія, церква, державне регулювання економіки тощо.

В історичному плані головне значення у самовідтворенні української політичної нації належить генній спадковості етносу, соціально-історичній пам'яті нації та їх самоописанню. А основний принцип співвідношення дії самоорганізаційних та ентропійних механізмів, говорить: ентропійні механізми мають ґрунтуватися на самоорганізаційних і не суперечити їм.

У дисертації сформульовано низку принципів самовідтворення політичної нації в історичному процесі, серед яких виділено основні і допоміжні. *Основними* принципами самовідтворення політичної нації, які виступають базовими і стосовно української, є такі:

- принцип стремління системи до збереження цілісності як визначальної тенденції її самоорганізації і зокрема самовідтворення;
- принцип діалектичної єдності етнічної і національної форм буття та їх взаємних трансформацій в ході історичного розвитку;
- принцип визначального впливу довготривалих параметрів порядку на самовідтворення політичної нації та їх коригуючої ролі по відношенню до короткотривалих;
- принцип чергування домінуючої ролі самоорганізаційних та ентропійних механізмів на різних етапах розвитку політичної нації;
- принцип обов'язкової узгодженості ентропійних механізмів зі змістом механізмів самоорганізаційних.

Допоміжні принципи допомагають глибше зрозуміти дію того чи іншого фактора самовідтворення.

Так, окремо слід виділити принципи, які стосуються *історичного аспекту* – тобто пояснюють механізм континуїтності політичної нації:

- принцип повторюваності позитивного соціально-історичного досвіду;
- принцип динамічної фрактальності, який проявляється як на рівні окремих етнонаціональних спільнот, так і на рівні людства;
- принцип наявності в системі спектру потенційних структур і критеріїв їх переваги (згідно якого в “донаціональній” системі потенційно закладений спектр варіантів розвитку, але найбільший шанс на реалізацію має той, який: 1) наблизить систему до стану впорядкованості, 2) в інші періоди мав позитивний досвід реалізації);
- принцип поєднання в атракторі рис минулого і майбутнього системи і пов'язане з ним завдання реконструкції атрактора;
- принцип множинності акме спільноти протягом її розвитку.

Окремі принципи самовідтворення політичної нації згруповано навколо *ентропії*:

- принцип залежності етапу самоорганізації нації від рівня її ентропії (причому однакові значення ентропії характеризують однакові стани системи);
- принцип нерівномірності розподілу ентропії в рамках національної системи;

– принцип ентропійного коридору як оптимального для самоорганізації інтервалу між хаотичністю і застійними явищами;

– принцип дотримання правил зборки цілісності: тільки ті елементи можуть об'єднатися в нове ціле, які мають єдину топологічну орієнтацію і достатню зону взаємного перекривання, взаємодіють за принципом взаємодоповнювальності, утворюючи при цьому проміжні “блоки”.

Оскільки рівень ентропії можна коригувати за допомогою управління, то виділено й *управлінські принципи* – які містять рекомендації щодо оптимізуючих впливів на становлення політичної нації:

– принцип поєднання самоорганізаційного та ентропійного напрямку націєтворення;

– принцип необхідної різноманітності методів і форм державного управління (вона має бути не меншою за різноманітність варіантів самоорганізації громадянського суспільства);

– принцип диференціації державного впливу залежно від етапу самоорганізації національної системи;

– принцип резонансного збудження системи, який посилюється принципом інерції (згідно останнього, почавши розвиватися в певному напрямі, система набуває схильності продовжувати розвиток саме за цим вектором);

– принцип послідовності розвитку, який наголошує на своєчасності ініціюючого впливу (ніщо не може відбутися раніше, ніж для цього сформується передумови);

– принцип узгодження короткотривалих параметрів порядку із довготривалими – що особливо важливо для формування законодавства.

Доцільно виділити і принципи *впливу зовнішнього середовища* на самовідтворення політичної нації:

– принцип кумулятивного впливу зовнішніх умов, які виступають керівними параметрами національної самоорганізації і визначають припустимі рамки самовідтворення;

– принцип відповідності систем вимогам оточення (система може тривалий час проявляти тільки ті властивості, які дозволяє оточення);

– принцип постійного зростання ентропії в системі (дія якого в поєднанні з принципом дисипації енергії забезпечує врівноваження рівня ентропії всередині системи з її оточенням).

Специфіка дії сформульованих принципів стосовно української політичної нації визначається факторами її соціальної ентропії і особливими рисами її параметрів порядку та співвідношенням перших і других. Показано, що, з одного боку, фактори соціальної ентропії і параметри порядку української політичної нації врівноважують або взаємообумовлюють один одного, з іншого, – їх протистояння створює напруженість нерівноважного стану, необхідну для розвитку. На етапі явного існування української політичної нації, коли не пригнічуються і однаковою мірою проявляються і ті, й інші, вони узгоджуються один із одним. Так, тривале перебування українських

земель на межі між Західною та Східною цивілізаціями узгоджується з двоїстістю української ментальності та властивою їй амбівалентністю внутрішнього світу. Невизначеність змісту національної ідеї і протистоїть, і узгоджується з безперервністю і незавершеністю розвитку української державності. Аналогічно можна скласти і такі пари (де перша складова стосується факторів ентропії, а друга – параметрів порядку української політичної нації):

- сподівання на зовнішню підтримку – очікування на сильного лідера і пов'язана з цим толерантність і гуманістично спрямований індивідуалізм;
- регіональна, етнічна, релігійно-конфесійна різноманітність – природний демократизм української психології та правосвідомості;
- суперечливість між східними і західними регіонами України – вирішальний вплив соціальних подій на політичне життя нації;
- слабкість державної організації – низький рівень розвитку монархічної ідеї на тлі антеїзму;
- несприятливі геополітичні в сполученні зі сприятливими природними умовами – соціальний фаталізм.

Вектор подальшого становлення сучасної української політичної нації, яке є черговим етапом її історичного самовідтворення, залежить від співвідношення виділених факторів ентропії із параметрами порядку – а тому і від збалансованої дії самоорганізаційних та ентропійних механізмів.

Проведене дослідження вводить необхідний логічний стрижень в осмислення процесів, які відбуваються на національному рівні буття. Однак у рамках сучасних загальносвітових тенденцій транснаціоналізації і космополітизації можна говорити про те, що національні механізми рухали світовий розвиток до сьогодні. Вони продовжують функціонувати і на сучасному етапі – адже жодний соціальний організм не може включитись до наднаціональних об'єднань, якщо не завершиться формування національних джерел – але повинні певним чином трансформуватись, адаптуючи соціальну систему до вимог нового світу. Тому на цьому етапі роботу з вивчення принципів і механізмів самовідтворення української політичної нації можна вважати завершеною, але осмислення тенденцій їх трансформації з урахуванням вимоги інтегрування до космополітичного світу є найбільш перспективним напрямом подальших розвідок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Монографія:**

1. Нестеренко Г.О. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення: [монографія] / Г.О.Нестеренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 360 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Нестеренко Г.О. Принцип резонансного збудження як світоглядна основа сучасного управління персоналом / Г.О.Нестеренко // Практична філософія: Науковий журнал. – 2004. – № 2 (12). – С. 29-34.

3. Нестеренко Г.О. Можливості стабілізації суспільно-політичного життя України на ґрунті національної єдності / Г.О.Нестеренко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – №3 (16). – С.101-111.

4. Нестеренко Г.О. Компаративний аналіз української державності на стиках XVII-XVIII та XX-XXI століть / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 41. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С.94-103.

5. Нестеренко Г.О. Мова як фактор самовідтворення української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Практична філософія: Науковий журнал. – 2004. – № 4 (14). – С. 84-88.

6. Нестеренко Г.О. Ентропія як детермінанта самовідтворення соціальних систем / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 42. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С.45-55.

7. Нестеренко Г.О. Етнічна різноманітність як фактор саморозвитку нації / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 43. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С.47-56.

8. Нестеренко Г.О. Культура як механізм самовідтворення української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 45. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С.59-69.

9. Нестеренко Г.О. Роль еліти в національній самоорганізації: узгодження з ідеями “Зеленої книги” / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 46. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С.99-107.

10. Нестеренко Г.О. Примордіалістські та модерністські теорії нації: суперечливість чи взаємодоповнення? / Г.О.Нестеренко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя, 2005. – Вип.15. – С.152-160.

11. Нестеренко Г.О. Націєтворення як фактор забезпечення безпеки держави / Г.О.Нестеренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – № 6 (19). – С.105-112.
12. Нестеренко Г.О. Синергетичний вимір нації та націєгенези / Г.О.Нестеренко // Філософські науки: [зб. наук. праць]. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С.40-46.
13. Нестеренко Г.О. Класифікація націологічних концепцій та її умовність / Г.О.Нестеренко // Ноосфера і цивілізація. Випуск 3 (6). – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – С.34-39.
14. Нестеренко Г.О. Становлення української політичної нації крізь призму євроінтеграційних прагнень / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 55. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С.132-139.
15. Нестеренко Г.О. Політична нація як соціальна система / Г.О.Нестеренко // Практична філософія: Науковий журнал. – 2006. – № 2 (20). – С. 125-130.
16. Нестеренко Г.О. Механізми та етапи самоорганізації національних спільнот / Г.О.Нестеренко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – №10 (23). – С.208-216.
17. Нестеренко Г.О. Роль системи освіти в становленні української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Філософія освіти. – 2006. – №2 (4). – С.177-186.
18. Нестеренко Г.О. Самоорганізація національної спільноти у світлі концепції синергетичного історизму / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 62. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.22-30.
19. Нестеренко Г.О. Еліта як дезорганізуючий фактор в історії української етнонаціональної спільноти / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 63. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.82-91.
20. Нестеренко Г.О. Залежність етапів самоорганізації етнонаціональної спільноти від рівня її ентропії / Г.О.Нестеренко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – Вип. 7. – К., 2007. – С.19-27.
21. Нестеренко Г.О. Соціокультурні чинники національної самоідентифікації українців / Г.О.Нестеренко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – Вип. 68. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.55-68.
22. Нестеренко Г.О. Фактори соціальної ентропії української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Ноосфера і цивілізація. – Вип. 5 (8). – Донецьк: ДонНТУ, 2007. – С.81-85.

23. Нестеренко Г.О. Самоорганізаційний напрям розвитку міжетнічної толерантності / Г.О.Нестеренко // Політологічний вісник: [зб. наук. праць]. – К.: “ІНТАС”, 2008. – Вип. 31. – С.18-31.

24. Нестеренко Г.О. Фактори сучасного розвитку антисемітизму в Україні: спроба комплексного аналізу / Г.О.Нестеренко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – Вип. 11. – К., 2008. – С.263-271.

Статті в інших наукових виданнях:

25. Нестеренко Г. Багатокультурність української політичної нації: самоорганізаційний вимір / Г.Нестеренко // Культуротворча парадигма українського націєтворення: [зб. наук. статей] / [гол. ред. В.А.Бітаєв]. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – С.20-26.

26. Нестеренко Г.О. Національна ідея як атрактор розвитку нації / Г.О.Нестеренко // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй: [зб. статей] / [ред. кол.: О.О.Рафальський (гол. ред.) та ін.]. – К.: ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2006. – Т.2. – С.347-359.

27. Нестеренко Г.О. Розвиток української політичної нації на рівні внутрішньоорганізаційного управління / Г.О.Нестеренко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Випуск 4. – С.122-129.

Тези доповідей на конференціях:

28. Нестеренко Г.О. Самоорганізаційні засади управління корпоративною культурою / Г.О.Нестеренко // Философия природы и практическая философия: мат-лы международной конф. (14-15 октября 2004 г.) – К., 2004. – С.175-178.

29. Нестеренко Г.О. Громадянське суспільство як сфера самоорганізації соціуму / Г.О.Нестеренко // Особистість у системі соціальних зв'язків: мат-ли Міжнародної наук.-теор. конф. (18-19 квітня 2005 р.). – Х.: Вид-во НФаУ, 2005. – С.278-281.

30. Нестеренко Г.О. Самоорганизационные и энтропийные механизмы развития социальных систем / Г.О.Нестеренко // Диагностика и прогнозирование социальных процессов: сб. мат-лов Междунар. науч. конф. (21-22 апреля 2005 г.) / [под ред. проф. Г.А.Котельникова]. – Том II. – Белгород: Изд-во БГТУ им. В.Г.Шухова; “Крестьянское дело”, 2005. – С.28-33.

31. Нестеренко Г.О. Соціально-економічні засади розвитку української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (18-19 травня 2005 р.). – Т.2. – Полтава: Скайтек, 2005. – С.27-31.

32. Нестеренко Г.О. Синергетичний дискурс дослідження національних спільнот / Г.О.Нестеренко // Наука. Синергетика. Освіта. Тези виступів учасників Міжнар. наук. конф. 22-23 вересня 2005 р. – Суми, 2005. – С.96-98.

33. Нестеренко Г.О. Толерантность как принцип становления политических наций / Г.О.Нестеренко // Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе: мат-лы Второй Междунар. науч. конф. 22-24 сентября 2005 г. / [отв. ред. В.В. Гриценко]. – Балашов: Изд-во “Николаев”, 2005. – С.356-358.

34. Нестеренко Г.О. Образование как особый механизм формирования политических наций на постсоветском пространстве / Г.О.Нестеренко // Поликультурное пространство образования: сб. мат-лов междунар. науч.-практ. конф. / [отв. ред. О.Я.Емельянова]. – Воронеж: Новый взгляд, 2005. – С.65-69.

35. Нестеренко Г. Поліетнічність суспільства в контексті проблем національної безпеки / Г.О.Нестеренко // Проблемы управления многоэтническими сообществами в условиях глобализационных и цивилизационных вызовов: мат-лы IV междунар. семинара 4-6 мая 2005 г., г.Алушта / [под ред. Т.А. Сенюшкиной]. – Симферополь: Таврия, 2006. – С.113-116.

36. Нестеренко Г.О. Міжетнічний контекст проблематики становлення української політичної нації / Г.О.Нестеренко // Демократичний розвиток України: мат-ли конф. (м. Львів, Україна, травень 2005 року) [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С.328-332.

37. Нестеренко Г. Звернення до проблематики політичної нації в працях М.Драгоманова / Г.О.Нестеренко // Другі Міжнародні драгоманівські читання: матеріали (27-28 жовтня 2006 р.) / [укл. Г.І.Волинка, Л.Л.Макаренко, О.П.Симоненко]. – Випуск 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С.136-141.

38. Нестеренко Г.О. Управління міжетнічною толерантністю: інноваційний підхід / Г.О.Нестеренко // Інноваційний розвиток суспільства за умов кросс-культурних взаємодій: Мат-ли міжнар. конф. (20-21 лютого 2008 р.): у 6-ти ч. – Суми, 2008. – Ч.3. – С.138-140.

39. Нестеренко Г.О. Параметри порядку української політичної нації як фактори її історичного самовідтворення / Г.О.Нестеренко // Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність: Мат-ли V Міжнар. наук.-практ. конф. (20-21 травня 2008 р.): у 2-х ч. – Харків, 2008. – Ч.2. – С.166-168.

40. Нестеренко Г.О. Политическая ментальность: “разумность неразумного” / Г.О.Нестеренко // Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: мат-лы Междунар. науч. конф. (29-30 мая 2008 г.): в 2-х т. / [отв. ред. В.В.Гриценко]. – Смоленск: Универсум, 2008. – Т.2. – С.44-47.

АНОТАЦІЇ

Нестеренко Г.О. Самовідтворення української політичної нації: принципи та механізми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2009.

У центрі роботи – ідея про приховані в самій етнонаціональній системі чинники, що забезпечували на попередніх етапах розвитку формування сутнісних рис української політичної нації, які через несприятливі умови перебували в латентному стані. При цьому політична нація аналізується як соціальна система, яку характеризують достатній рівень національної самосвідомості і воля до політичної самоорганізації, що обумовлює формування демократичної держави з націленістю на спільне майбутнє.

Запропоновано поділ механізмів самовідтворення української політичної нації на самоорганізаційні та ентропійні. Сформульовано принципи самовідтворення, ґрунтуючись на яких, є можливою оптимізація становлення української політичної нації на сучасному етапі.

Ключові слова: етнос, нація, українська політична нація, самовідтворення, самоорганізація, соціальна система, ентропія.

Нестеренко Г.О. Самовоспроизводство украинской политической нации: принципы и механизмы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2009.

В центре работы – идея о скрытых в самой этнонациональной системе факторах, обеспечивавших на предыдущих этапах формирование существенных черт украинской политической нации, которые из-за неблагоприятных условий были в латентном состоянии. При этом политическая нация анализируется как социальная система, которую характеризуют достаточный уровень национального самосознания и воля к политической самоорганизации, что обуславливает формирование демократического государства с нацеленностью на общее будущее.

Выделены самоорганизационные и энтропийные механизмы самовоспроизводства украинской политической нации. Сформулированы принципы самовоспроизводства, на основе которых возможна оптимизация становления украинской политической нации на современном этапе.

Ключевые слова: этнос, нация, украинская политическая нация, самовоспроизводство, самоорганизация, социальная система, энтропия.

Nesterenko G.O. Autopoesis of Ukrainian political nation: principles and mechanisms. – Manuscript.

Thesis for the degree of doctor in philosophical sciences, subject field 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National pedagogical M.P. Dragomanov university, Kyiv, 2009.

Author elaborates the hypothesis that there are internal factors of nation-genesis which belong to the nation itself. They ensured forming and reserving of Ukrainian political nation essential properties and their reappearance in different historical periods. Thus the Ukrainian political nation growing in the modern conditions is represented as a process of its essential properties self-reproduction, or autopoesis on a new stage. The “autopoesis” herewith means that both modern and previous attempts of Ukrainian nation-building are conditioned by internal factors.

So, it is shown that Ukrainian political nation essential properties existed in their covert state and were displayed from time to time in propitious conditions. This idea is opened by means of synergetic methodology – firstly by means of idea that any non-linear environment always contains many possible ways of further development, and their factors also exist in the latent form. The choice, what possibility from these ones will be realized, depends both on the favourable conditions of the environment and on the power of the possibility’s attractiveness for the community.

Synergetic methodology makes it possible to represent political nation as a complex non-linear system which development submits universal principles of self-organization. Thus political nation is determined in the dissertation as an ethno-social system qualitative specific of which is defined by such essential properties: level of national awareness and will to political self-organization, which cause sovereign democratic state forming and intention of a common future. Common purpose and will to the joint political future are the main integrative factors of political nation which is represented in such interpretation identical to the civil society.

As it’s demonstrated by historical experience, we can pick out periods of evident and hidden existence of the political nation basic essential properties in the Ukrainian community evolution. Historians name the state of Kyiv Russia, Cossack republic, Galychyna-Volyn principality, the attempt of Ukrainian state-building in the beginning of XX century, Carpathian Ukraine (1938, October – 1939, March) and the today stage of sovereign Ukrainian state growing as the most known periods of obvious existence of Ukrainian political nation.

Limits and specific of the self-organization of political nation as a non-linear system are determined by so-called “parameters of order”. Author distinguish among them parameters of long and short duration

(unlike the first, the action of the last is limited by one generation). It is shown that short-duration order parameters determine the fact of political nation existence and level of its development, and the long-duration ones – its specific characteristics comparatively with other political nations.

These short-duration order parameters for Ukrainian political nation are opened: 1) state sovereignty (when community forms its own subsystem of management – *nation* appears); 2) the attained level of the democracy maturity (when democratic political structure comes on changing the authoritarian one – *political* nation appears); 3) amount of citizens which identify themselves with this nation.

Long-duration order parameters are the following: 1) collective irresponsible (appearing in mentality of ethnoses which are in the content of political nation; 2) believes (from a religious faith to loyalty native); 3) persuasions (proof combinations of looks on sense of natural and public processes); 4) social norms (generally accepted orienteers of conducts, which appear in values, traditions, standards and others like that).

Self-organizational and entropy mechanisms of Ukrainian political nation autopoiesis are defined. Principles of autopoiesis are formulated on the basis of which it is possible to optimize the process of becoming of Ukrainian political nation on the modern stage. The main among these principles are:

- system direction to the maintenance of integrity;
- dialectical unity of ethnic and national forms of life;
- an exceptional negentropy role of information in autopoiesis of nation;
- determining influence of long-duration order parameters on the autopoiesis of political nation and their correcting role in relation to the short-duration ones;
- an alternation of dominant role of self-organizational and entropy mechanisms on different stages of political nation development;
- obligatory co-ordination of maintenance of entropy mechanisms with the self-organizational ones.

Keywords: ethnos, nation, Ukrainian political nation, autopoiesis, self-organization, social system, entropy.